

STATSMINISTER
OLOF PALME

Publiceringstid: 1 juni 1983
kl 18.00 (finländsk tid)

Tal inför Paasikivi-samfundet
i Helsingfors den 1 juni 1983

Med reservation för ev. ändringar

SÄKERHET OCH STABILITET I NORDEN

För 20 år sedan stod Finlands president, Urho Kekkonen, inför Paasikivi-samfundet. Hans budskap den gången har kommit att starkt påverka det säkerhetspolitiska tänkandet i Norden. Det har blivit ett viktigt bidrag i arbetet för fred och avspänning i Europa. Jag är hedrad över att i dag ha ombetts anknyta till denna fina tradition.

Jag behöver inte inför detta auditorium närmare gå in på de tankegångar som 1963 framfördes av Kekkonen. Vi minns att huvudsyftet var att genom ömsesidiga utfästelser söka stadfästa den kärnvapenfrihet i Norden som vi alla upplever som en betydelsefull tillgång i vår gemensamma strävan att bevara lugnet i vår del av världen. Tanken var att "ovedersägligt föra de nordiska länderna utanför ramen för de spekulationer som vållats av kärnvapenstrategins utveckling".

Under de 20 år som förflutit har kapprustningen accelererat och kärnvapenhotet ökat. President Kekkonens oro för konsekvenserna av kärnvapenstrategins utveckling - såsom den också kom till uttryck i hans tal

inför Utrikespolitiska institutet i Stockholm 1978 -
har förvisso visat sig befogad.

Urho Kekkonens förslag om det kärnvapenfria Norden
bar framsynthetens prägel. I dag står det i förgrunden
för vår debatt.

Men jag vill begagna detta tillfälle att erinra om
ytterligare en historisk händelse.

I detta hus undertecknades för snart åtta år
sedan ett dokument som blivit en milstolpe i efter-
krigstidens historia. Trettiofem stats- och rege-
ringschefer förklarade tillsammans att de ville
verka för ett Europa där säkerheten garanteras genom
avspänning och nedrustning, där folken i respekt för
varandras integritet och politiska system utvecklar
nära kontakter och ett förtroendefullt samarbete, där
de enskilda människornas friheter och rättigheter
erkänns och skyddas.

Ser vi tillbaka på de gångna åren är det kanske några
som tycker att optimismen som knöts till slutakten
visat sig grundlös och att detta dokument mist sin
betydelse som en grundval för ett fredligare och stabi-
lare Europa.

Det är sant att motsättningarna är många och ofta
bittra mellan länder och ländergrupper. Handeln mellan

öst och väst utvecklas inte som man hoppats. Kontakterna mellan kulturarbetare förblir begränsade. Övergreppen mot de mänskliga rättigheterna har inte upphört. Den debatt över gränserna, även i ideologiska frågor, som några av oss efterlyste, har inte blivit möjlig. Misstron finns kvar. Rustningarna har inte hejdats.

Och, viktigast av allt, de två supermakterna har inte förmått utnyttja tillfället att inleda en dialog om de grundläggande frågorna i sitt inbördes förhållande. Sedan ett tredjedels sekel upprepar de mekaniskt, att de känner ett hot från den andre mot sina väsentliga intressen och att de är tvingade att fortsätta rustningarna för att möta detta hot. Men de har inte genom samtal lyckats utröna om hotet är verkligt eller åtminstone om det har ändrat karaktär och intensitet för att fastställa om rustningarna står i någon relation till verkligheten. För att lösa upp denna kramp fordras också initiativ av de små och medelstora staterna. Dessa kan drabbas minst lika hårt som supermakterna själva av en storkonflikt. Den våldsamma upprustningen håller även dem i sitt strupgrepp. De har en rätt och en skyldighet att söka bryta upp det i sann mening livshotande dödläget. Och att säga ifrån att den makt som tillgriper kärnvapen tar på sig ett ohyggligt ansvar mot mänskligheten.

Ändå har Helsingfors-akten skänkt oss väsentliga ting.

Ett antal viktiga folkrättsliga grundsatser slogs fast. Principen om gränsernas okränkbarhet bekräftades. Helsingfors-dokumentet öppnade vägen för en återförening av hundratusentals människor. Ett system av förtroendeskapande åtgärder etablerades för att minska risken för militär konfrontation. Regeringar tvingas rättfärdiga sitt handlande både utåt och inåt utifrån de åtaganden man gjort i slutakten. Ett maskineri för fortsatta samtal tillskapades som har ett värde i sig. I Madrid har Sverige och Finland tillsammans med övriga neutrala och alliansfria stater aktivt engagerat sig för att få fram ett substantiellt slutresultat. Enligt vårt förmenande måste de återstående besluten kunna fattas inom kort. Detta skulle bl.a. innebära att en nedrustningskonferens kan äga rum, för vilken Sverige erbjudit värdskapet.

Helsingfors-dokumentet behåller sin giltighet som rättesnöre för staternas handlande och som en grundval för framtida samarbete. Det har ställt till vårt förfogande en ram för ekonomisk och kulturell samverkan, för hävdandet av mänskliga rättigheter och för framväxten av en ny avspänningspolitik. Vi har anledning att känna stolthet över att ha deltagit i det historiska skeende som ledde fram till undertecknandet av slutakten 1975 och som för all framtid kommer att förknippas med president Kekkonen.

Kekkonen-planen och Helsingfors-dokumentet är två konkreta bevis på den roll Finland spelar i internationell politik. De understryker också den betydelse

de små staterna har för att främja internationell säkerhet och stabilitet.

Läget i norra Europa har under lång tid karakteriserats av lugn och stabilitet. I över ett tredjedels sekel har det säkerhetspolitiska mönstret i Norden for- bestått, trots yttre påfrestningar och ett tidvis kyligt internationellt klimat.

Detta mönster har bestämts och utformats genom självständiga beslut alltefter de olika ländernas historiska erfarenheter och säkerhetspolitiska intressen. Danmark och Norge har försett sitt NATO-engagemang med den reservationen att de inte tillåter stationering på sina territorier av främmande trupp och av kärnvapen i fredstid. Finland för en neutralitetspolitik och upprätthåller ett stabilt och förtroendefullt förhållande till Sovjetunionen på grundval av vänskaps-, samarbets- och biståndspakten. Jag vill här uttrycka respekt och beundran för det sätt på vilket denna politik, vilken vi bedömer vara även i svenskt intresse, fullföljes av president Koivisto och Finlands regering.

I Sverige kommer vi att med fasthet slå vakt om och fullfölja den neutralitetspolitik som vi betraktar som det främsta värnet för vår fred och vårt oberoende. Det är därför vi tålmodigt sökt bygga upp en tillit, en klar medvetenhet i omvärlden att Sverige bedriver en oberoende politik, som håller oss utanför allianser

i fredstid och neutrala i krig. Vi har bekräftat vår beslutsamhet att inte ens under starkt yttre tryck frångå denna linje.

Det svenska folket står bakom neutralitetspolitiken. Ett konsekvent fullföljande av den valda handlingslinjen och vårt folks fasta uppslutning bakom den utgör garantier för neutralitetspolitikens bestånd.

Vår neutralitetspolitik stöds av ett efter våra förhållanden starkt försvar. Vi känner förtroende för det svenska försvarets styrka och tror på vår förmåga att i händelse av en väpnad konflikt med egen kraft värna vår neutralitet och vårt oberoende.

Vad som förenar alla de nordiska länderna är det historiska arvet, en gemensam idé- och kulturtradition, de demokratiska idealen, ett relativt ekonomiskt välstånd och ett stort mått av social sammanhållning. Mellan våra länder kan förvisso meningsskiljaktigheter uppstå. Men vi bevarar viljan att komma överens och vi visar respekt för varandras ställningstaganden. Att vi förmår undvika konflikter oss emellan är också en styrka från säkerhetspolitisk synpunkt.

Vi är också eniga i bedömningen att den nordiska kärnvapenfriheten under efterkrigstiden på ett väsentligt sätt bidragit till lugn och fred i vår del av världen.

Tillsammans bildar dessa element en unik intressegemenskap och ett mönster för säkerheten i Norden.

Detta ifrågasätts inte av någon annan stat. Vi utgår från att dess fortbestånd också ligger i omvärldens intresse.

Men vi i Norden får inte slå oss till ro med dessa konstateranden.

Lugnet och stabiliteten i Norden är inte en gång för alla givna tillgångar. Vi vet att de ständigt måste försvaras och främjas genom en klok och framsynt politik. Det är viktigt att vi fortlöpande följer och söker förebygga en utveckling som skulle kunna hota den mångåriga stabiliteten. Vi måste värna vår säkerhet. Vår politik måste samtidigt inrymma en strävan att söka överbrygga klyftor och hindra konflikter som kan beröra vår del av världen.

Vi vet att stormakternas intresse för norra Europa blir större och mera närgånget när spänningen ökar i övriga Europa eller i världen i stort. Vi har alltså ett klart säkerhetspolitiskt intresse att främja avspänningen och aktivt verka för nedrustning och förtroendeskapande åtgärder.

Det är sant att de båda stormaktsblockens ökade intresse för Nordeuropa huvudsakligen sammanhänger med den globala maktkampen, med utvecklingen av den strategiska balansen och av de sjömilitära stridskrafterna i vårt närområde. Men deras dispositioner berör också vår egen situation. I Sverige har vi på ett handgripligt

sätt fått erfara att den militära verksamheten i Östersjön ökat i intensitet och omfattning.

Den svenska ubåtsskyddskommissionens rapport, liksom den svenska regeringens uttalande och åtgärder gentemot Sovjetunionen med anledning härav är väl kända. I Sverige råder bred enighet om att nya kränkningar av vårt territorium måste förhindras. Vårt marina skydd håller på att förstärkas. Det är vår bestämda föresats att med alla de medel som står till vårt förfogande hävda vår territoriella integritet och våra gränsers okränkbarhet. Det är min övertygelse att det finns en stor beslutsamhet hos det svenska folket på denna punkt.

Vi måste kräva respekt för de grundläggande folkrättsliga principer som fastlagts i Förenta Nationernas stadga och i slutdokumentet från den europeiska säkerhets- och samarbetskonferensen. Det gäller principer vilkas efterlevnad och upprätthållande är avgörande för en fredlig utveckling i Norden och Europa.

Vi har reagerat med eftertryck och skärpa också därför att vi anser att en ökad spänning och en ökad oro i Norden inte kan gagna någon stats intressen. Ökad spänning i norra Europa kan bara ställa nya hinder i vägen för den utvidgade öst-västdialog som i dag framstår som angelägnare än någonsin tidigare.

Sverige strävar med sin politik till att främja stabiliteten i norra Europa, att minska de spänningar som kan uppstå och att söka få till stånd förtroendeskapande åtgärder och en begynnande nedrustning. I denna strävan stöds vi av en växande opinion som vägrar att passivt acceptera den marsch mot avgrunden som de fortsatta, absurda kärnvapenrustningarna innebär.

En politik för avspänning och samverkan över blockgränserna i Europa bör nu mer än någonsin inrikta sig på att minska kärnvapens roll i de internationella relationerna. För vår del är det i detta sammanhang naturligt att främst se på situationen i Norden. Dagens debatt om en nordisk kärnvapenfri zon återspeglar en genuin oro i våra länder för att även vi på ett annat sätt än tidigare skall få känna av den kyla som präglar stormaktsrelationerna och som försvårar konkreta framsteg i de pågående nedrustningsförhandlingarna.

Det grundläggande syftet med en kärnvapenfri zon i Norden är att förbättra de nordiska staternas säkerhet. Vi vill minska kärnvapenhotet mot det nordiska området. Detta skulle kunna uppnås genom en kombination av åtaganden från de nordiska staterna att inte tillåta kärnvapen på sina territorier, vare sig i krig eller fred, och en rad åtgärder och åtaganden från kärnvapenmakternas sida. Inget hot om användning av kärnvapen skall utgå från nordiskt territorium och i gengäld

skall kärnvapenmakterna utfästa sig att inte använda kärnvapen mot oss eller hota med sådan användning.

Denna strävan att öka säkerheten i Norden anknyter till en mångårig svensk tradition att söka hindra kärnvapenspridning och minska riskerna för vapnets användning. Det är naturligt att i sammanhanget erinra om det initiativ som går under namnet Undén-planen.

Det är inte möjligt och inte heller klok politik att i dagens läge försöka formulera villkor och bestämmelser i mer precisa ordalag. Vi kan inte nu bedöma hur en viss förpliktelse från ena sidan skall motsvaras av ett åtagande från andra sidan så att den grundläggande säkerhetspolitiska stabiliteten i Norden inte rubbas. Härför krävs ytterligare noggranna överväganden och i sinom tid förhandlingar.

Jag vill här ändå i korthet ange några grundelement som enligt vår åsikt kan och bör ingå som delar i ett arrangemang om en kärnvapenfri zon i Norden.

Zonens geografiska omfattning bör i första hand vara Danmarks, Finlands, Norges och Sveriges territorier, inkl. sjöterritorier och luftrummet ovanför. Island, som ett nordiskt land, bör givetvis inbjudas delta.

Grundläggande är att de i zonen ingående staterna åtar sig oinskränkt kärnvapenfrihet inom sina territorier. Samtliga nordiska stater har genom anslutning till

icke-spridningsfördraget (NPT) åtagit sig att inte skaffa egna kärnvapen och att inte heller förvärva kontroll över sådana vapen. För att uppnå oinskränkt kärnvapenfrihet fordras därutöver att dessa stater förbinder sig att inte tillåta stationering av kärnvapen på sina territorier, vare sig i krig eller fred.

En förutsättning för ett meningsfullt zonarrangemang är att kärnvapenstaterna åtar sig att fullt ut respektera zonens kärnvapenfria status. I första hand ankommer det på kärnvapenstaterna att avge klara och reservationslösa utfästelser att inte anfälla eller hota att anfälla våra länder med kärnvapen.

Vi anser också att kärnvapen som primärt är avsedda eller lämpade för mål inom den tänkta zonen bör dras bort från vårt närområde. Dessa kärnvapen både på land och i omgivande havsområden skulle ju i praktiken bli överflödiga.

Vi har ett klart intresse av att kärnvapen inte finns i havsområdena i vår närhet. Ett zonarrangemang i Norden måste därför också innefatta förpliktelser rörande kärnvapenfrihet i Östersjön. Omfattningen och de närmare villkoren härför är frågor som bör lösas i förhandlingar.

Det är vår övertygelse att ett zonarrangemang i Norden längs dylika linjer kan utgöra ett konkret bidrag

och viktigt led i strävandena att minska kärnvapnets roll i Europa överhuvudtaget. Ett minskat kärnvapenhot och minskad förekomst av kärnvapen i vårt närområde kan bidra till att reducera spänningen mellan stormaktsblocken. Därmed kan en kärnvapenfri zon i Norden främja avspänningen och stärka Nordens och Europas säkerhet.

Möjligheterna att göra framsteg i zonarbetet skulle främjas av en positiv utveckling i de pågående förhandlingarna om kärnvapen i Europa och förhandlingarna mellan blocken om de konventionella styrkorna. Det finns alltså ett samband mellan zonprocessen och arbetet på nedrustnings- och säkerhetsbefrämjande åtgärder i Europa i sin helhet.

Arbetet på en kärnvapenfri zon i Norden bör emellertid inte underordnas utvecklingen i de europeiska förhandlingarna. Framsteg i zonfrågan kan i sig utgöra ett konstruktivt bidrag till strävandena att gradvis minska kärnvapnets roll och antal i Europa.

Det är viktigt att vi i Norden utvecklar den dialog som påbörjats och söker skapa en gemensam bas för det fortsatta arbetet. Samtalen bör föras på grundval av den sedan länge etablerade och självklara respekten för varje nordiskt lands rätt att självt avgöra vilken politik som bäst gagnar dess nationella intressen. Sverige är för sin del berett till sådana öppna och förtroendefulla kontakter.

Arbetet för en kärnvapenfri zon i Norden är i själva verket en fortlöpande process genom vilken vi själva kan påverka klimatet i vår egen region. Den har därmed ett förtroendeskapande egenvärde.

Försämringen av öst-västrelationerna i Europa och den ökade misstron mellan supermakterna kastar sin skugga även över utvecklingen i vår del av världen. Vi i Norden har rätt - och skyldighet - att försöka bidra till en fredlig utveckling i vår del av världen och till en politisk klimatförändring, som ytterst kan leda oss ut ur upprustningens och den militära konfrontationens återvändsgränd.

Det är i detta ljus man också bör se tankarna på att upprätta en korridor fri från slagfältskärnvapen i Centraleuropa.

I gränzonen mellan de två blocken finns betydande kärnvapenresurser i form av bl.a. artilleri, kortdistansrobotar och minor. Övningar äger rum på båda sidor med simulerad användning av kärnvapen.

Den omedelbara konfrontationen av insatsberedda kärnvapen i det tätbefolkade Centraleuropa innebär en uppenbar risk för att kärnvapen kan komma till användning i ett tidigt skede av en konflikt och att en upptrappning kan ske genom misstag. Kan man avlägsna kärnvapnen i en korridor på ömse sidor om blockgränsen skulle den risken minskas betydligt.

Lika viktigt är att en överenskommelse av detta slag skulle visa en ömsesidig vilja att nå fram till konkreta spänningsminskande resultat, vilket i sin tur skulle kunna lägga grunden för en verklig minskning av kärnvapenrustningarna i Europa. I denna mening skulle åtgärden ha ett betydande förtroendeskapande värde.

Förhandlingar om en korridor måste sättas in i ett större sammanhang, vari även ingår arrangemang som syftar till en jämvikt mellan de båda sidornas konventionella styrkor i Europa på en så låg nivå som möjligt. Sådana överenskommelser skulle bli ett ytterligare bidrag till förtroendet och stabiliteten.

Den svenska regeringen har för en tid sedan gjort en sondering om intresset för en korridor fri från slagfältskärnvapen i Centraleuropa. Vi studerar nu noggrant de svar och reaktioner som nått oss och avser återkomma i frågan. Vi är övertygade om att framtiden kommer att visa dess livskraft.

Europas och världens ögon är nu fästade vid förhandlingarna om medeldistanskärnvapen. Det är av yttersta vikt för Europas framtida säkerhet att dessa förhandlingar ger positiva resultat. Den bästa vägen till ökad säkerhet för Europa är färre kärnvapen och en förbättrad dialog mellan öst och väst. Jag tror inte att Europas folk, varken i väst eller öst, kommer att förstå de politiker som tar på sig ansvaret för att

behålla eller utöka den fruktansvärda kärnvapenarsenal som likt ett Damoklessvärd hänger över vår världsdel.

Det kan aldrig tillräckligt ofta och tillräckligt starkt uttalas att terrorbalansen, den ömsesidiga avskräckningen, är en bräcklig grund för freden. I längden ökar riskerna för konfrontation och krig. Framtiden kan inte byggas på skräck. Allt fler och allt mer sofistikerade kärnvapen med ökad träffsäkerhet, kortare varningstider och mindre sårbarhet minskar inte krigsriskerna. Frestelsen till ett för världen katastrofalt s.k. första slag kan i själva verket öka.

Kanske än viktigare är att de våldsamt expanderande rustningarna - som allt större delar av opinionen vägrar att förstå - måste motiveras med ibland nästan karikatymässiga skildringar av motpartens aggressivitet och ondskefullhet. Denna polarisering ökar misstron och gör det allt svårare att få till stånd den rationella dialog som nu är så nödvändig. De små staterna får inte förtröttas att söka förmå stormakterna att behålla och utveckla sina kontakter.

Det gäller att efter hand ersätta en säkerhet, som är beroende av ständigt ökande rustningar, med

en säkerhet som i grunden är politisk och som vilar på ömsesidigt förtroende. Politiska och ideologiska motståndare måste trots grundläggande meningsskiljaktigheter arbeta tillsammans för att undvika kärnvapenkriget. De kan endast överleva tillsammans - eller gå under tillsammans.

Vi måste kunna tygla inte bara tekniken och vapenutvecklingen, utan också vår egen fruktan och misstänksamhet. President Paasikivi skrev i sin memoardel om Finlands ofärdsår att man inte fick "begå självmord av skräck för döden". Dessa ord hade redan då en allvarstyngd innebörd. I dag finns det skäl till än mera allvarsam eftertanke och besinning.

Det finns förvisso mellan stormakterna motstridiga intressen, som sannolikt kommer att bestå under överskadlig tid. Men det finns också ett allt överskuggande gemensamt intresse, nämligen intresset av att förhindra ett kärnvapenkrig, som skulle ödelägga vår civilisation och utsläcka allt meningsfullt liv på jorden.

Utifrån denna grundläggande insikt måste vi tillsammans utstaka en väg som leder bort från hotet om

krig och förintelse - mot en bättre värld, en värld av gemensam säkerhet och av framtidstro.

Detta måste vi göra inte bara för oss själva, utan också för de generationer som kommer efter oss och som har rätt att ställa kravet att världens ledare tar sitt ansvar och låter besinningen och förnuftet, och inte vapnen och våldet, tala.